

Nr 113.

Ankom till riksdagens kansli den 24 maj 1932 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående dels utredning rörande en förädling av de statliga järnmalmstillgångarna i Norrbotten och dels underlättande av malmbrytning i vissa gruvor i Norrbotten för inhemsk förädling.

(3:e avd.)

I två likalydande motioner, väckta, den ena, nr 118, inom första kammaren av herr *G. Möller* m. fl. och den andra, nr 204, inom andra kammaren av herr *P. A. Hansson* i Stockholm m. fl., vilka motioner hänvisats till statsutskottets förberedande behandling, har hemställts, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en skyndsamt utredning, huruvida och i vilken omfattning en förädling av de statliga järnmalmstillgångarna i Norrbotten kan vara för staten och landets näringsliv gagnande, samt i vilka former statens medverkan lämpligast må kunna ske.

Vidare har i två likalydande, till statsutskottet hänvisade motioner, väckta, den ena, nr 268, inom första kammaren av herr *C. I. Asplund* m. fl. och den andra, nr 377, av herrar *E. Hage* och *O. W. Lövgren*, hemställts, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att för underlättande av fortsatt malmbrytning vid L. K. A. B:s gruvor i Kiruna och Malmberget Kungl. Maj:t måtte med bolaget enligt bestämmelserna i 1927 års malmavtal eller på andra grunder träffa överenskommelse om brytning och uppläggande för statens räkning exempelvis i Luleå hamn av lämplig kvantitet fosforren järnmalm och slig, eventuellt även apatit, att tillhandahållas till nedsatt eller självkostnadspris åt svenska förädlare, som anmäla sig.

Till stöd för det av herrar Möller m. fl. och Hansson i Stockholm m. fl. framlagda förslaget har åberopats, vad som i ämnet anförts i motionerna nr 109 inom första kammaren och 195 inom andra kammaren. Nämda uttalande är av följande lydelse:

»År 1929 exporterades en större kvantitet järnmalm från Sverige än något föregående år, nämligen 10,9 miljoner ton till ett värde av 150 miljoner kronor. År 1930 började järnmalmsexporten minska både till kvantitet och pris. 9,3 miljoner ton exporterades till ett pris av 131 miljoner kronor. Under det sist förflutna året minskades malmexporten ungefär

lika starkt som exporten av sten och trävaror. 4.2 miljoner ton malm exporterades januari—november 1931 mot 9 miljoner under samma tid föregående år, sålunda endast hälften. Med den starkt forcerade brytning, som försiggått i de norrbottniska malmfälten efter statens senaste överenskommelse med Grängesbergssbolaget, ha malmlagren blivit överfyllda, exportmalm finnes bruten för lång tid framåt, och efter allt att döma blir år 1932 i exporthänseende ännu dystrare för övre Norrlands gruvindustri. Malmexporten blir i hög grad lidande av den ekonomiska misären i vissa malmkonsumerande länder samt av den allmänna mellanfolkliga avstängningen på varuutbytets område. Och järnets kretsgång, järnets förvandling till skrot och skrotets förvandling till järn, kommer sannolikt att minska behovet av järnmalm. De närmaste åren te sig mycket mörka för denna exportindustri och hur framtiden därbortom kommer att gestalta sig är högeligen ovisst.

Med malmexportens avstannande har arbetslösheten gjort sitt intåg i de norrbottniska gruvsamhällena. I mitten av oktober meddelade bolagsledningen, att gruvdriften i Kiruna och MalMBERGET, som under åtskilliga månader drivits med förkortad arbetstid, skulle ytterligare reduceras. Minst 400 man beräknades före nyår bli avskedade, och för de övriga skulle införas 4-dagarsvecka eller 3-dagarsvecka, så att arbetslösheten fördelades på ett större antal och inkomsten skars ned med en tredjedel eller med hälften. För dem, som blivit utan arbete i malmbrytningen, finnes vid sidan härav icke några försörjningsmöjligheter inom de gruvsamhällena, där de äro bosatta. I Norrbottens skogsbruk kunna de icke heller få arbete, ty där är arbetslösheten ännu större. Och en överflyttning till sydligare trakter lönar icke. Allestädes är arbetsmarknaden lika överfylld. De äro dömda att kanske för många år framåt tynga på gruvsamhällenas fattigvård eller arbetslöshetskonto.

Samtidigt som malmexportens starka inskränkning förlamar gruvindustrin och berövar arbetarna deras försörjning medelst eget arbete fortsätter importen av järn och stål i ungefär oförändrad omfattning. Under rubriken 'Metaller, oarbetade eller till en del arbetade' upplyser handelsstatistiken för 1930, att detta år importerades järn och stål för närmare 50 miljoner kronor. De största posterna kommo på 'tackjärn och annat icke smidbart järn', 8.5 miljoner kronor, samt på 'göten, smältstycken, plåtar, stänger och valstråd av järn och stål samt balk- och hörnjärn', 40 miljoner kronor. Tilläggas kan att samma år importerades koppar och kopparlegeringar för nära 40 miljoner kronor till det land, som i sitt västerbottniska Klondyke har stora kopparfyndigheter vid sidan av guldet. Under 1931 har importen varit något mindre, men den är fortfarande mycket betydande.

Malmexportens stagnation, gruvarbetarebefolkningens arbetslöshet, den fortgående importen av järn och stål, allt detta tillsammans tvingar med nödvändighet ur både statsekonomisk och privatekonomisk synpunkt fram

tanken på en inhemsk järnmalmsförädling. Den norrbottniska järnmalmen, av vilken tredjedelen är oanvändbar sten, fraktas den långa vägen till Tyskland, förädlas med tillhjälp av Ruhrområdets kol, och skickas i form av järn och stål tillbaka igen till Sverige, kanske ända till Kiruna och MalMBERGET. När denna långa omväg från råvarulandet till förädlingslandet och så åter till råvarulandet är ekonomiskt lönande, inställer sig ovillkorligen frågan, om det icke också är lönande att direkt förädla malmen inom råvarulandet, då malm, vattenkraft och träkol finnas idealiskt nära varandra, då malm och vattenkraft finnas i obegränsade mängder, då övergång till elektrisk masugnsdrift inbesparar 60 procent av kolbehovet, och då en intensivare och mera rationell skogsvård möjliggör en kraftigt stegrad träkolsproduktion. Ett stöd för ett jakande svar på den frågan har man i det förhållandet, att Gävleborgs län, ehuru det producerar obetydligt av järnmalm, länge kunnat såsom järnproducent intaga andra platsen bland rikets län, delvis baserande sin förädling på norrbottnisk malm, hämtad från Tuollavaara i närheten av Kiruna.

Att de naturliga förutsättningarna för en norrländsk järnmalmsförädling, i form av tackjärn och järnsvamp, till och med i stor skala förefinnas är utan vidare klart. Norrland har över en miljard ton lätt brytbar malm av hög kvalitet, det har tillräckligt av råvaror för reduktion av järnmalmen, och det har mer än nog av vattenfall för att alstra den för malmens smältning behövliga elektriska energin. De tekniska förutsättningarna föreligga också säkrare än förr, då den Flodinska metoden möjliggör stålens tillverkning direkt ur malmen och då den Wibergska metoden kan användas för tillverkning av järnsvamp.

Likaledes är det utan vidare klart, att staten har ett betydande ekonomiskt intresse av en järnförädlingsindustri i Övre Norrland. Staten är hälftendelägare i de norrbottniska malmfälten. Staten äger större delen av skogarna i det inre Norrbotten. Av rikets 8.8 miljoner utbyggnadsvärdiga hästkrafter i vattenfallen har Norrland 6.7 miljoner, eller mera än tre fjärdedelar, och i övre Norrland äger staten praktiskt taget all denna vattenkraft. En järnmalmsförädling i Norrbotten skulle för staten ekonomiskt innebära ökad träkolförsäljning från kronans skogar och bättre skogsvård å desamma, ökad konsumtion av dess elektriska energi o. s. v.

Det är på det ekonomiska området betänksamheten och motståndet anmäler sig. Både från företagare inom järnförädlingsindustrin och från sakkunniga vetenskapsmän uttalar man på sina håll tvivelsmål om att en norrbottnisk malmförädling är ekonomiskt lönande. Till stöd för dessa tvivel hänvisar man dels till de tidigare föga lyckade förädlingsexperimenten i Norrbotten, dels ock till malmkommissionens i det stora hela negativa betänkande av 1924. I fråga om den förra hänvisningen kan påpekas, att järnverket vid Karlsvik utanför Luleå kom till för att förädla malm från MalMBERGET, dock icke den exportdugliga malmen utan avfallsprodukten, vadan detta experiment icke kan anses utslagsgivande

vid en omprövning av förädlingsproblemet i hela dess vidd. I fråga om den senare hänvisningen kan anföras, att malmkommissionen själv ifrågasätter den allmänna giltigheten av det resultat, till vilket den på sin tid kom.

Den 1913 tillsatta malmkommissionen skulle enligt de givna direktiven först söka utreda, huruvida behov föreläge att reservera de malmfyndigheter i Norrbotten, som staten disponerade, för den mellansvenska järnhanteringsens malmbehov. Om ett dylikt behov icke föreläge, skulle kommissionen undersöka, om de norrbottniska fyndigheterna kunde bearbetas utan skada för den ifrågavarande järnhanteringen. Befunnes så kunna ske, hade kommissionen att taga under övertvägande olika former för malmens tillgodogörande, varvid särskilt skulle beaktas möjligheten att nedforsla malm till de mellansvenska brukena, varefter skulle undersökas möjligheterna för en tillverkning av fosforrent tackjärn i Norrland antingen för leverans till mellansvenska ståltillverkare eller också för export. Slutligen hade kommissionen att undersöka möjligheterna för en inhemsk förädlingsindustri på grundval av de mera fosforhaltiga malmen.

Malmkommissionen publicerade icke sitt betänkande förrän 1924. Sedan kommissionen konstaterat, att tillgångarna å järnmalm i mellersta Sverige under överskådlig tid voro tillräckliga för den mellansvenska järnhanteringen, som alltså icke behövde den norrbottniska malmen som reserv, ägnade kommissionen sin huvudsakliga uppmärksamhet åt möjligheten att i övre Norrland förädla den där befintliga malmen. Det vore enligt kommissionens mening ur ekonomisk synpunkt omöjligt att anlägga ett stort järnverk i Norrland för tillverkning såväl för hemmamarknaden som för export av valsverksprodukter och dylikt. Det vore icke heller lämpligt att där anlägga ett tackjärnsverk i förening med ett kvalitetsstålverk för export eller ett enbart tackjärnsverk för export. Inom överskådlig tid förefunnes icke förutsättning för tillkomsten av ett järnverk för täckande av vårt importbehov av valsat järn.

Beträffande en anläggning för tillverkning av fosforrent tackjärn för de mellansvenska brukens behov ville det däremot synas som om en dylik tillverkning icke vore ekonomiskt omöjlig under vissa betingelser. Men betingelserna vore icke för tillfället för handen: »Åtminstone förefinnes enligt kommissionens uppfattning för närvarande ingen anledning för staten att själv uppträda som företagare för åstadkommande av en dylik tillverkning.» Den särskilt tillkallade experten, professor Johansson, uttalade sig dock något starkare för ett enbart tackjärnsverk än malmkommissionen gjorde: »Dess betydelse för den svenska järnhanteringen kommer att ligga däri, att träkolsprisets höjning vid järnverken i mellersta Sverige kommer att i viss grad hejdas, och de svenska stålverken kunna få tillgång till ett billigare tackjärn än det, som vid en sådan tidpunkt eljest stode till förfogande, om fortfarande hela tackjärnstillverkningen vore förlagd till mellersta Sverige. För Norrland innebär en dylik utveckling ett bättre

tillvaratagande av malmtillgångarna och av vad skogen ger samt ökade förvärvsmöjligheter för dess befolkning.»

Då järnmalmsexportens framtid nu är mörk eller i varje fall mycket osäker, synes tiden vara inne att till förnyat och allvarligt övervägande upptaga frågan, huruvida en järnmalmsförädling, åtminstone i någon form i Norrbotten, såsom professor Johansson yttrade, innebär att malmen och skogen bättre tillvaratages, och att befolkningens förvärvsmöjligheter ökas. Vad malmkommissionen själv yttrar om tillkomsten av sitt betänkande motiverar, att kommissionens utredning göres till föremål för revision och överarbetning. Kommissionen beklagade, att kriget under en följd av år omöjliggjorde ett bedömande efter vilka principer staten lämpligen borde anpassa sina åtgärder för malmtillgångarnas utnyttjande, och den fortsatte: »Men även under senare år, som å ena sidan icke medfört någon stabilisering av det ekonomiska läget, men å andra sidan skapat en i många avseenden ändrad situation för svensk järnhantering och för järnmalmsfrågan i allmänhet, ha givetvis betydande svårigheter alltjämt förelegat för fullföljande av kommissionens uppdrag.» Till slut mildrade malmkommissionen sin negativism i det dåvarande läget: »Ehuru det alltså icke föreligger tillfälle att från malmkommissionens sida framkomma med något positivt förslag, har malmkommissionen likväl velat framhålla, att därest förhållandena i en framtid förändras, läget kan bliva väsentligen annorlunda och exploateringsåtgärder möjligen bliva ekonomiskt fördelaktiga och eljest lämpliga.»

Vid en förnyad undersökning bör vederbörlig hänsyn tagas till de nya och viktiga förhållanden, som onekligen kommit till, sedan malmkommissionen skrev ovanstående. Till dessa förhållanden höra i främsta rummet de nya förädlingsmetoder, som den tekniska utvecklingen fört i förgrunden och som i fråga om sitt värde för det inhemska malmförädlingsproblemets lösning icke kunde bedömas av malmkommissionen. Undersökningen bör också, liksom malmkommissionens, ta sikte på spörsmålet, huruvida och i vad mån en norrländsk järnmalmsförädling kan bli ett stöd för eller en konkurrent till den mellansvenska förädlingsindustrien. Då statsmakterna längre fram gå att ta definitiv ställning till frågan om den norrländska järnmalmsförädlingen, böra de kunna överblicka den inverkan deras beslut kan ha på samma näring i andra delar av landet. Och vidare bör undersökningen klarlägga, i vilka former statens medverkan till en norrbottnisk järnmalmsförädling, baserad på statens egna malmtillgångar, lämpligast kan ske.

År 1930 beslöt riksdagen med anledning av en socialdemokratisk grupp-motion en utredning »angående möjligheterna att utnyttja statens gruvegendom i Västerbotten». I motionens ingress hette det: »Den otillräckliga arbetstillgång, som under en längre tid förefunnits i landet och ännu är för handen, gör det till en bjudande nödvändighet att tillvarataga alla möjligheter att öka landets ekonomiskt lönande produktion. I mån staten

kan medverka härtill utan att åsidosätta sunda ekonomiska principer bör detta givetvis ske.» Och ur motionen citerade riksdagskrivelsen bland annat: »Även gruvägaren staten bör ägna uppmärksamhet åt marknads-läget och dess utveckling och utnyttja de möjligheter till näringslivets förkovran, som tilläventyrs kunna erbjuda sig. I den mån statens gruv-egendom kan tjäna detta ändamål, bör den givetvis göras produktiv, och detta är alldeles särskilt påkallat i en tid, då tillvaron av en kännbar arbetslöshet nödvändiggör de största ansträngningar för att bereda medborgarna sysselsättning och utkomst.» Samma skäl, som här utvecklats för 1930 års riksdagsbeslut om en utredning angående möjligheterna att utnyttja statens malmtillgångar i Västerbotten, tala också för att 1932 års riksdag beslutar en skyndsam undersökning om möjligheterna att genom en malmförädling bättre utnyttja statens malmtillgångar i Norrbotten och förkovra dess för hela landet betydelsefulla näringsliv.»

Till stöd för det i motionerna I:268 och II:377 framställda förslaget har åberopats vad som i ämnet anförts i motionen I:264. Detta uttalande är av följande lydelse:

»I den mån vid anrikningen kan erhållas en fosforren järnmalmsslig, kunde denna ställas till järnhanteringens förfogande. Sådan slig av fat-tig varpmalm från Gellivare har allttjämt utgjort råvara för den tillverkning av järnsvamp, som sedan 1911 med avbrott endast för de svåra krisåren 1920—1922 pågått, varvid till 1930 års slut tillverkats 108,380 ton järnsvamp. Av densamma har till och med 1930 exporterats 19,455.5 ton till olika länder, i övrigt har den vunnit avsättning till svenska stålverk mest som tillsats i stället för kvalitetsskrot i martinugnar och elektriska stålugnar. Största årstillverkningen var 1930, då av 22,850 ton Gellivare fosforrena slig tillverkades under 272 driftsdygn med 17,745 ton stenkolk och koksstybb samt 2,371 ton bränd kalk (för absorption av svavel från stenkolen) 14,874 ton järnsvamp, med ett värde av 111 kronor 44 öre per ton. Detta pris, som är åtskilligt högre än priset på exporttackjärn, vilket motverkar en hastigare ökning av järnsvampens användning, skulle säkert kunna nedsättas, om genom statens medverkan slig kunde levereras till nedsatt pris med hänsyn till malmexportsvårigheterna och behovet att i någon mån kunna hålla arbetet i gång, även om en viss inhemsk avsättning måste göras möjlig genom att sänka priset till vad som motsvarar självkostnaden.

Det kunde ju också vara tänkbart, att ett och annat sågverk, som ej hade avsättning för sin sågspån och sitt övriga avfall till sulfatfabrik eller annan användning för detsamma och hade eller kunde få tillgång till billig elektrisk kraft, eller något järnverk med motsvarande förut-sättningar, skulle kunna upptaga en järnsvamptillverkning, som med bil-ligare tillverkningspris kunde ge kvalitetsstålindustrin en kraftig im-puls till en ökad produktion, som skulle ha bättre avsättningsmöjligheter, i den mån priserna å den handelsfärdiga varan kunde nedbringas.

Samma syfte skulle kunna ytterligare tillgodoses genom att å lämpliga delar av Kiirunavaara malmfält, vars tillgångar av A-malm å djupare nivåer beräknats till cirka 300 miljoner ton (se bilaga C sid. 27) förslagsvis i ett eller annat magasin i den underjordiska brytningen å det s. k. Kunigundapartiet för statens räkning anställdes brytning av fosforren A-malm, som lades i upplag, exempelvis i Luleå hamn (då det lär möta svårigheter att anordna upplag vid gruvan och den nuvarande ringa godstrafiken å malmbanan talar för en omedelbar nedtransport), för att i mån av efterfrågan tillhandhållas inhemska förädlare. Det torde väl knappast möta svårigheter att under nuvarande förhållanden få ett medgivande från L. K. A. B:s sida om en sådan leverans av såväl fosforren styckmalm och slig som apatit på liknande villkor, som 17 § i 1927 års malmavtal stadgar för malmleverans från Loussavaara, nämligen till självkostnadspris med 10 procent provision, då ju därigenom skulle uppstå en viss lättnad i L. K. A. B:s nuvarande svårigheter att med nära fyllda malmupplag i hamnarna uppehålla brytningen i malmfälten utan nämnvärd avsättning av malmen. Någon risk annat än en viss ränteförlust lika med den som medföljer malmlagringen i övrigt, behöver ju ej uppstå för avsättning av denna fosforrena malm. Skulle den ej ha förbrukats för inhemska förädling vid den tid, då lagren i hamnarna av exportmalm vunnit avsättning, torde väl inga svårigheter förefinnas att, även om det vore fråga om 100,000 ton, tillbakalämna återstoden till L. K. A. B. för export, därvid stamaktieägarna finge åtnjuta på deras aktier belöpande andel i nettovinsten. Särskilt yrkande att Kungl. Maj:t måtte med L. K. A. B. söka träffa en sådan överenskommelse göres i motion nr 268.»

Uti två likalydande, vid 1930 års riksdag väckta motioner, I:28 och II:73, hade hemställts, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående möjligheterna att utnyttja statens gruvegendom i Västerbotten och att Kungl. Maj:t måtte därefter för riksdagen framlägga förslag i ärendet.

I anledning därav anförde riksdagen i sin skrivelse nr 400, att riksdagen i likhet med motionärerna ansåge, att en förnyad utredning rörande fyndigheterna i Västerbottens län borde komma till stånd. I främsta rummet syntes denna böra avse erhållande av en möjligast uttömmande kännedom rörande malmtillgångarnas sammansättning och brytningsvärde samt angående de med en eventuell drift sammanhängande frågorna om kapitalinvestering, transportförhållanden, avsättningsmöjligheter o. s. v. Vidare syntes en plan böra utarbetas angående själva formen för fyndigheternas utnyttjande.

Under åberopande av vad sålunda anförts, anhöll riksdagen om utredning angående statens gruvegendom i Västerbotten, ävensom rörande förutsättningarna och formen för utnyttjandet av denna egendom samt att Kungl. Maj:t måtte därefter framlägga förslag i ärendet.

*Utskottets
yttrande.*

De skäl, som åberopats till stöd för den sålunda begärda utredningen, synas utskottet tala för, att densamma även kommer att omfatta andra malmtillgångar — sålunda icke blott järnmalmen — i Norrbotten, och utskottet finner sig för sin del böra gå än längre och förorda, att utredningen utsträcker även till andra delar av landet, där malmfyndigheter äro till finnandes. Såsom motionsvis framhållits, kräver den nuvarande stagnationen av malmexporten, gruvarbetarebefolkningens arbetslöshet och den fortgående importen av järn, att undersökning verkställas, huruvida icke en ökad inhemsk järnmalmsförädling kan komma att bliva ur skilda synpunkter fördelaktig och lönande. Utskottet vill härvid särskilt erinra om de nya järnframställningsmetoder, som under senare tid framvuxit. Det torde också böra beaktas, att en större produktion av tackjärn och järnsvamp i Norrland skulle innebära ett ökat utnyttjande av såg- och skogsavfall, en bättre skogsvård med stadigvarande arbetstillfällen för skogsbefolkningen samt ökad användning av Norrlands stora vattenkraftstillgångar. I den mån härvidlag produktionskostnaderna kunna hållas nere på en nivå, som befrämjar ökad tillverkning och export av kvalitetsstålvaror, kan det bliva möjligt att täcka den brist i vår handelsbalans, som uppstått, bland annat, genom den numera starkt minskade malmexporten.

Vid den utredning, utskottet sålunda förordar, torde ock de synpunkter, som framförts till stöd för det i motionerna I:268 och II:377 gjorda yrkandet komma att vinna beaktande.

Under åberopande av det anförda får utskottet alltså hemställa,

a) att riksdagen må i anledning av herrar Möllers m. fl. och P. A. Hanssons i Stockholm m. fl. ovanberörda motioner, I:118 och II:204, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa en skyndsamt utredning, huruvida och i vilken omfattning en förädling inom landet av de statliga malmtillgångarna kan vara för staten och landets näringsliv gagnande samt i vilka former statens medverkan härtill lämpligast må kunna äga rum, och därefter för riksdagen framlägga det förslag i ärendet, vartill utredningen må föranleda; samt

b) att herr Asplunds m. fl. och herrar Hages och Lövgrens motioner I:268 och II:377 må anses besvarade genom vad utskottet ovan anført.

Stockholm den 24 maj 1932.

På statsutskottets vägnar:

S. H. KVARNZELIUS.

Närvarande: se under utlåtande nr 112.